

ságosabb Pándinál. Míg Pándi elfogultan csak a kezdeti szociálovinizmus s a későbbi pacifizmus hangjait hallja ki e poéták kórusából, addig itt szó van az útkeresést tükröző, vagy a februári forradalmat üdvözlő, aktív háborúellenességet kifejező költeményekről is.

Monográfiája végén a szerző „kipillantás”-t közöl a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság irodalmára. Minthogy a fejezeteknek részletes kidolgozására valóban ő a leghivatottabb, nem árt már most felhívni a figyelmét arra, hogy jövődő munkája megírásában semmiképpen sem nélkülözheti az alapos életrajzi kutatásokat. Jelen esetben sem ártott volna többet tudni az egyes baráti körök létrejöttéről, a személyes kapcsolatokról, amelyek az írókat valamely politikai-művészi irányzat táborába vitték (pl. Szabó Ervin és az írók kapcsolata). De a világháború

négy éve még „makroszkopikus tér”, ahol esetleg elhanyagolhatók voltak az efféle speciális vonatkozások, nem így a két forradalom időszaka! E rövid 9—10 hónap valóságos mikroszkopikus világ, amelyben az egyéni magatartás ritkán ad önmagukért beszélő műveknek életet, annál több a kisebb lélegzetű írás, töredék vagy éppen csak memoárokból ismert szóbeli megnyilatkozás, amelyet az életrajzi háttér nélkül merőben rosszul foghatunk fel, félremagyarázhatunk. Ugyanez áll az olvasottságnak, az író és közönség viszonyának vizsgálatára. Ily eminensen politikai irodalomnak, mint az 1919-es, lételeme, levegője a széleskörű elterjedés. Mennyiben sikerült ezt elérni 1918—19-ben íróinknak és kiadóinknak — egyike a legcentrálisabb problémáknak.

Nagy Miklós

MÓRA FERENC: VÉREIM. PARASZTJAIM

(Móra Ferenc Összegyűjtött Művei) Magvető Könyvkiadó Budapest, 1958. Sajtó alá rendezte: Madácsi László. A magyarító szótárt összeállította: Vajda László és Madácsi László. A jegyzetet írta: Vajda László. 486 l.

Szegedi irodalomtörténészek szerkesztésében és gondozásában megjelent a *Móra Ferenc Összegyűjtött Művei* című sorozat első kötete. Az új kötetben a sorozat szerkesztője, Vajda László tájékoztatja az olvasót a gyűjteményes kiadás szerkesztési alapelveiről. A Móra műveit kedvelő olvasó és a magyar irodalomtörténet kutatója egyaránt örömmel értesül ebből a tájékoztatóból, hogy a sorozat kötetében a közismert műveken kívül számos olyan írás is napvilágot lát majd, amelyek eddig az egykorú napilapok hasábjain szétszórtan heverték és a régi újságpéldányokkal együtt már régen feledésbe merültek. Egy kötetnyi elfeledett karcolatot, könyvben még eddig meg nem jelent Móra-verseket, valamint három kötetnyi vezércikket ígér Vajda László a sorozatban, megjegyezvén, hogy e vezércikkeknek csupán mintegy tizede jelent meg eddig Móra egyik publicisztikai írásait tartalmazó, az *Ezek az évek* című kötetben. A gyűjteményes kiadás elsősorban az olvasó igényeit akarja kielégíteni, a legmegragadóbb erejű írásokat kívánják feltámasztani a szerkesztők, de egyben ezzel a sorozattal Móra összes műveinek majdani kritikai kiadását is elő akarják készíteni. „Mellékesen az irodalomtudomány ügyét is szeretnénk szolgálni ezzel a munkánkkal” — írja Vajda László. — „Általában szeretnénk volna az olvasó igényein kívül — már amennyiben egy ilyen természetű kiadásnál az lehetséges — a tudomány igényeinek is megfelelni.” A tájékoztatóból azt is megtudjuk, hogy

Vajda László több mint egy évi bibliográfiái kutatásainak eredményeként csekély kivétellel már össze van állítva Móra összes prózai és verses publikációinak kronológiája. A kötet elbeszéléseihez terjedelmes magyarító jegyzet járul a könyv végén.

A sorozat szerkesztőinek tájékoztatójában hangsúlyozott tudományos igény, a kötetben található jegyzetanyag és az egész sorozat jelentősége feljogosít arra, hogy kritikai vizsgálat tárgyává tegyük a *Véreim. Parasztjaim* c. új Móra-kötetet.

*

Külön kívánok szólni a szövegkiadás közlési rendjéről, a sorozat szerkezetéről; másrészt a kötet jegyzeteiről.

Az elmúlt években kialakult az ilyenfajta gyűjteményes kiadások szerkesztési, szövegtőlési gyakorlata és ez elfogadhatónak mondható. (Vö. Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei, Mikszáth Kálmán Válogatott Művei, Jókai Mór Válogatott Művei, Nagy Lajos Művei, a Tömörkény-sorozat kötetivel.) Ezek a sorozatok műfaj szerint rendezik az anyagot, külön kötetekben jelennek meg a regények (egy-egy regény külön, vagy két regény egy kötetbe párosítva), majd külön kötetekben, a *megjelenés időrendjében* az elbeszélések, novellák és külön kötetben szintén kronológia szerint rendezve a publicisztikai művek. Így az olvasó az író kisepikai műveinek kötetében minden külön kommentár nélkül készen kapja — legalábbis egy műfajon belül — az író egész fejlődés-

vonalát. Ennek a gyakorlatnak didaktikai értelme és haszna szinte felbecsülhetetlen. A vizsgára tanuló egyetemi hallgató, vagy az órára készülő tanár néhány kötet átolvasása után tisztán láthatja az író pályájának egyes szakaszait. Az olvasóközönség irodalomszemlélete szinte észrevétlenül, külön studiumok nélkül historikusabbá, konkrétábbá válik. Másrészt, ha a sajtó alá rendezést gondos filológiai munka előzi meg, akkor az ilyenfajta kiadás számos kronológiai kérdés tisztázását is eredményezheti.

Az új sorozat tájékoztatójából és az első kötet szövegközlési rendjéből az derül ki, hogy a szerkesztők ismeretlen okokból szakítottak ezzel az öt-hat éve kitűnően bevált gyakorlattal, ami Móra esetében, ahol az életmű nagy többsége kisépikai művekből áll, igen feltűnő változást jelent. Eszerint Móra Ferenc *Összegyűjtött Művei*-nek sorozatában csak az újonnan feltárt elfeledett anyag: a publicisztikai és a verses művek lesznek időrendben közreadva, míg a Móra életművének többségét jelentő, az elbeszélés és a novella műfajába tartozó írások a korábbi (a huszas-harmincas években megjelent) elbeszéléskötetek rendjét követik, illetve ismétlik meg. A kötet szerkesztői nem indokolják ezt a gyakorlatot, magam meg éppen csak ellenérveket tudnék sorolni ezzel kapcsolatban.

A Móra-sorozatban megvalósuló szövegrendezési elv lemond az időrendi kiadások nagy didaktikai hasznáról, amiről az imént esett szó. Aki a novellista Móra pályáját akarja nyomon követni, annak továbbra is nyolc-tíz kötetből kell majd az egymásután megjelent elbeszéléseket összeszedni. Másrészt éppen a Móra életművének dzsungeljében már járatos kutató tudhatja, hogy egy-egy Móra novelláskötet létrejöttét minden jel szerint esetleges, kiadói és gyakorlati szempontok határozták meg, nyoma sincs semmi tudatos művészi megszerkesztésnek Móra elbeszélésköteteiben. Annál több az ismétlés; a legvegyesebb műfaji keveredés, novella, karcolat, tanulmány, publicisztika, egyfelvornásos színművek váltakoznak egyetlen elbeszéléskötetben. Nem látszik indokoltnak tehát az író életében megjelent elbeszéléskötetek sorrendjéhez való igazodás. Az még furcsább, hogy az új sorozat első kötetében az 1927-ben megjelent *Véreim* című, Móra saját gondozásában megjelent kötet anyaga lett összepárosítva a *Parasztjaim* című posthumus könyvvel, amely csak két évvel az író halála után jelent meg s amelynek címét nem is Móra adta. A szerkesztőket az sem tántorította el ettől a szerkesztési elvtől, hogy már a sorozat első kötetének összeállítása során kiderült, hogy az anyag rendezésének ez a módja Móra esetében nem is alkalmazható következetesen, mert az író

egy-egy elbeszélését több könyvbe is beolvasztotta. A jegyzet négy elbeszélést nevez meg (*Szeptemberi emlék, Mikor én telkesgazda voltam, Istenáldotta búza, Az édesapám fejdi*), amelyeket a jelen kötetből kihagytak a *Véreim* elbeszélései közül és majd a *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig* illetve a *Georgikon* c. kötetben fognak megjelenni. Hasonló okokból nem vették fel a *Parasztjaim* anyagából a jelen kiadásba a *Fejpróba* és a *Halott Szélmolnárné lelke* c. elbeszéléseket, mert az előbbi (más címen és teljesebb változatban) a *Véreim* c. kötetben is szerepel, az utóbbi pedig majd a *Georgikon*ban fog sorra kerülni. (Ha időrendben közölnék Móra elbeszéléseit, az ismételt közlések kérdése abban az esetben is problémát okozhatna a szerkesztőknek, hogy melyik variánst és hol közöljék, de a kronológia mégis követhetőbb és következetesebb elvi alapot adna a szerkesztéshez, mint az eddigi Móra-könyvek esetlegessége.) Az külön zavart is okozhat, hogy az *Istenáldotta búzát* a szerkesztők (későbbi közlésre félretéve) nem vették fel a jelen kötetbe, de az ugyanezen elbeszélés néprajzi elemeinek magyarázatát adó *Hol termelt az istenáldotta búza* c. művelődéstörténeti cikkecske viszont megtalálható az új kötetben. Így a filológiai szempontból vitatható módszer a könyv gyakorlati használhatóságának, olvashatóságának is sérelmét jelenti, mert az elbeszélés ismerete nélkül az elbeszélés néprajzi magyarázata sem világos. Ha a gyűjtemény szerkesztői felbontották volna a kötetek kereteit, akkor nyilván ebből a kötetből is a maguk helyére kerültek volna *A magyar paraszt, az Úrgyűlölet, a Magyar jövő* c. cikkek, mégpedig a publicisztikai írások kötetébe.

Móra elbeszéléstermésének ilyen rendben történő újra való közreadását csak az indokolta volna, ha még bibliográfiailag feldolgozatlan lenne Móra életműve, de a tájékoztató szerint a szegedi kutatók elvégezték már ezt a munkát. Kíváncsian várjuk a sorozat második elbeszéléskötetét: vajon továbbra is ragaszkodnak-e a szerkesztők az első kötet rendezési elveihöz?

*

A jegyzetekkel kapcsolatban egyrészt filológiai szempontból van mondanivalóm, másrészt a jegyzetekben található szövegmagyarázatokkal kívánok foglalkozni.

A szegedi kutatók elsősorban Móra elbeszélései szövegváltozatainak felkutatásában értek el jelentős eredményeket. A kötet jegyzeteiben foglalt filológiai adatok nemcsak egy Móra-életrajz, vagy egy kritikai kiadás előkészítéséhez nyújtanak nagy segítséget, de kiindulópontot adnak Móra alkotás-módjának, írói munkájának és egész írói karakterének meghatározásához is. Nemcsak

az irodalomtörténész, hanem a Móra könyveit kedvelő olvasó számára is gyakran feltűnhetett, hogy Móránál egy-egy elbeszélésnek, motívumnak milyen sok változata található meg. Vajda László érdeme, hogy rendet teremtett ezek között a variánsok között és már az első kötet jegyzetében elbeszélésenként közli a változatok bibliográfiai adatait. Vajda adatai még inkább nyilvánvalóbbá teszik, hogy Móra esetében a szövegvariánsoknak nagyobb szerepük van, mint más írónál és ez — úgy vélem — nemcsak gyakorlati kérdésekkel van kapcsolatban, azzal, hogy az újabb honorárium miatt egy témát többször is újra írt Móra. Írói kvalitásai és tehetségének határai együtt magyarázzák a szövegváltozatok nagy számát. Cselekményt teremtő fantáziája nem volt erős, inkább népmesei motívumokat, klasszikus és hazai anekdotákat ír meg, „hangszerel át” újra meg újra, de annál kitűnőbb volt *atakitó* képzelete. Jellemző (és ezt Vajda László adatai bőven illusztrálják), hogy az 1910-es években *Az Én Ujságom* számára a gyerekolvasóknak megírt történeteit sorra mind újra előveszi egy évtized, gyakran másfel, két évtized múltán és átírja, átdolgozza a *Világ* számára, a felnőtt olvasóknak. Az ily módon átdolgozott írások között remekmű is akad, igazolva, hogy Móra a legigénytelenebb anyagból is tudott kivételes elbeszélő képességeivel nagyszerűt alkotni. Olyan elbeszélő volt, aki ahányszor újra elmondja a rég ismert történetet, mindig új színt, új árnyalatot tudott adni az eredeti históriának. A gyermekújság számára megírt történet, egy-egy aktuális célzással, egy kis politikai szkepticizmussal és ellenzékiességgel már teljesen újjászületik Móra tollán, egészen más síkra kerül. Ha mesélni kezd, már át is éli, amit mond. Az írói átélés Móránál annyit jelent, mint elbeszélni valamit.

A szegedi kutatók adatai nyomán érdekes bepillantást nyer az olvasó Móra írói műhelyébe. Vajda László jegyzeteiből tudjuk pl., hogy az író egyik ismert elbeszélése a *Tetrakontaoktaeder*ek csak egy későbbi változatban nyeri azt a megoldást, amely mélyebb értelmet ad az elbeszélésnek és valóssággal felel meg a kis írás. A korábbi változatban a sokoldalú mértani test, a tetrakontaoktaeder csupán az iskolai oktatás formalizmusának, furcsa kinövésének a szimbóluma, éppúgy, mint Móra egy másik novellájában, a *herepfedény*. Később járul az elbeszéléshez a zárómotívum, hogy az apa által készített mértani test, nem 48 oldalú volt, mint a szabályos tetrakontaoktaeder, hanem 49 lapú. „S akkor derült ki, hogy nem is negyvennyolc oldala volt, hanem negyvenkilenc. Szegény apám szélső függetlenségi volt világlátásban.” Móra írói módszere ebben rokon a népi alkotások létrejöttével: ő is eljászik

egy-egy témával, újra előveszi, tovább görgeti kedvenc történeteit, új motívumokkal frissíti fel és néha a remekműig sikerül csiszolnia, tökéletesítenie egy-egy témáját.

Fontosak azok az adatok is, amelyek egy-egy elbeszélés-motívumnak Móra publicisztikájában, vezércikkeiben való feltűnéséről adnak hírt. Itt is gyakori eset, hogy publicisztikai észrevételei, gondolatai, megjegyzései tovább bomlanak a szépiró Móránál.

Vajda László jegyzete azonban több variáns adatával adós marad. Ezeket — egy későbbi kiadásra gondolva — saját gyűjtésből az alábbiakban felsorolom. A *dorozmai varju* első változata nem 1924-ből való, hanem 1914-ből (*A solymári csóka*, *Az Én Ujságom*, 1914. I. 352. lap.); a *Tápei diplomatak* első variánsa nem 1923-ban jelent meg, hanem 1908-ban (*Szöregi követek*, *Az Én Ujságom* 1908. II. 298. lap.). A *Minden nap kenyerünk* és *Az utolsó lopás* c. elbeszéléseknél nem utal a jegyzet arra, hogy Móra e két elbeszélés változatait beolvasztotta a *Dióbel királyi* . . . c. ifjúsági regényébe, valamint a *gyénántcserép* jegyzetében nem jelzi, hogy az elbeszélés változata megtalálható Móra *Kincskereső kis-ködmön* c. ifjúsági regényében.

*

A jegyzetek nemcsak a variánsokra vonatkozó filológiai adatokat közlik, hanem igen sok esetben tartalmi magyarázatot is adnak az elbeszélésekhez. A jegyzeteknek ezek a részei minden bizonnyal elhagyhatók lettek volna. Móra minden elbeszélését bármely 12—14 éves gyerek is megérti, külön magyarázatok nélkül. (Az Ifjúsági Kiadó részint ugyanezekből az elbeszélésekből már több kötetet adott ki tartalmi magyarázó jegyzetek nélkül!) Másrészt Vajda László tartalmi magyarázó jegyzetei többnyire nemcsak rendkívül bőbeszédűek, de néhol többet is beleolvasnak Móra szövegeibe a kelleténél. Néha csak árnyalati eltérésről van szó, mégis torzításnak tűnik a jegyzet szövege az eredetihez mérve, mert amit az író a mese, a széppróza nyelvén mond el, ugyanaz a jegyzet fogalmi nyelvén a legóvatosabb fogalmazásban is már egy árnyalattal erősebb. Móra például a *Szél Angyó jót akart* c. elbeszélésben mesét mond egy paraszttasszonyról, aki fel akarja nevelni az elárvult királyfit. Mese-elemekkel van tele az elbeszélés, a királyfiak még aranybárányt legeltetnek benne, de ugyanez a történet a jegyzet józan-hideg szavaival újra elmondva és „megmagyarázva” már eltorzul. Vajda László jegyzetén végigvonul az a szándék: bebizonyítani Móráról, hogy bátor politikus író volt. A Móra-kutató ilyen irányú törekvése bizonyos fokig indokolt, mert éppen Móra esetében az a helyzet, hogy bár igen népszerű

író, könyvei több tízezer példányban kelnek el, éppen az ún. irodalmi körökben meglehetősen sematikus és igazságtalan Móra-kép él nagy szívóssággal, mert éppen ezekben a körökben nem igen olvassák Mórát. A kötet szerkesztői joggal várják, hogy „a most közkinccsé tett szövegek alapján módosul majd a köztudatban élő Móra-portré néhány vonása, sőt, talán új vonásokkal is gazdag-szik.” De ennek nem az a legjobb módja, hogy a jegyzetekben a Móra-elbeszélések leg-többjét külön tartalmi kommentárokkal meg-támogatva, politikailag „betájoljuk”. Aligha indokolt pl. a népi ravaszágot példázó anek-dotikus *Lóvásár* jegyzeteiben az öt számo-zott pontba foglalt társadalmi tanulságok felsorolása.

Végül a jegyzetszótárral kapcsolatban né-hány megjegyzés. A Cobden-szövetség cím-szavánál helyes lett volna a meghatározás után utalni arra, hogy a Cobden-szövetségben több magyar író tartott Mórán kívül elő-adást. (József Attila, Möricz stb.) Bartucz Gyula esetében felesleges olyan mondat, hogy „Munkásságának zöme századunk első elő-esik” — hova eshetett volna még egy 1885-ben született tudós esetében? Kálmány Lajos, a kiváló etnográfus, katolikus pap volt, ezt miért hallgatja el a jegyzet? Nem közöm-bös életrajzi adat. A tudós szegedi főrabbi, Lőw Immánuel nem 1949-ben halt meg, mint a jegyzet közli, hanem 1944-ben Budapesten, amikor a 91. évében levő tudóst elhurcolták Szegedről.

Vargha Kálmán

SZALATNAI REZSŐ: PETŐFI POZSONYBAN

Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, Bratislava (Pozsony) 1954.

Kettős sajnálkozással kell kezdenem ezt a recenziót. Hogy csak négy év múltával kerülhetett sor arra, hogy szemlének meg-emlékezzék erről a Petőfi-vonatkozású szép könyvről, ez kritikai életünk pangásának egyik bizonyítéka, ami sajnálatos, de még inkább az, hogy a szerző e négy esztendő alatt — egy vita-hozzászóláson kívül — nem gazdagította újabb munkával a Petőfi-ről szóló irodalmat, holott van bőven anyag a tarsolyában. Ezt ez a könyve is elárulja: Szalattnai Rezső a költő legnehezebb életrajzi szakaszainak, a kamaszkornak, az első katonaidőnek, a színészetnek igen alapos ismerője, de a Petrovics-Petrovitz ősök le-származásának, a máig homályos Petőfi-genézisnek éppen a kutatója, amit könyvé-nek néhány genealógiai adata és Ethey Gyulával folytatott — sajnós, csak a jegy-zetekből ismert — levelezése igazol. Szalat-nainak az életrajzi Petőfire vonatkozó érdek-lődése messze túlterjed a pozsonyi falakon.

Ezért nem értek egyet *Sziklay Lászlóval*, aki — egyébként igen értékes — bírálatá-ban (*Irodalomtörténet*, 1955. évf. 3. sz.) hosszan mossa szerzőnk, „a pozsonyi lokál-patrióta” fejét. Aki Petőfi pozsonyi nyomorát a biedermeier pozsonyi polgárságának aulikus voltát, a pozsonyi beérkezettek részvétlen-ségét, Pozsony polgárlányainak a koldus-diák-költő felé vetett gőgös pillantását, az alföldi poétának a koronázó városból való kiábrándulását, gyötrő honvágyát, *A távoból* születését, a halhatatlan üzenetet, melyet a pozsonyi Neumann-vendéglőből küldött haza, a vecsei halászkocsmába, a *kis lakba*, — aki mindezt így írja meg, mint Szalattnai, s ezért miképpen lehet őt pozsonyi lokál-

patriotizmussal vádolni, azt ugyan hogy ért-hetjük meg?

Mert Pozsony nagy intelem volt a költő számára, tanulság, Pozsony mélypont, ahol Debrecennél is többet kellett tapasztalnia. A költő a királlyal egyidőben *mutat* Pozsony-ban, ahol az utcán testőrzenekek harsog, a szényeggel díszített ablakokból virágosó hull alá, a félnótás Ferdinánd bárgyú mo-sollyal totyog a kutyahűségnek ebben a megnyilatkozásában, — de a költőnek egy padlásszobája nincs a székvárosban, a ban-dériumok díszes paripáinál sokkalta rosszabb a sorsa, azoknak lakásuk van, nem is dísztelen, Petőfinek egy zug nem jut. Pozsonyban nincs Petőfi-ház, — Szalattnai végigkutat-ta utána a várost — a költő barátai ágyára járt itt, vagy „ha nem esett az eső, ott hált a ligeti fűvön, a májusi csillagok alatt . . .” Ezt mondja el Szalattnai, és a különös lokál-patrióta, de olyan megelevenítő erővel, hogy bennem, aki sohasem láttam Pozsonyt, a város képe úgy él, amint azt Szalattnai számomra megfestette. Lélegzetvétel nélkül beszél — egy cezúra sincs a 104 oldalon — s aki ezt a könyvet nem olvassa át együttő helyében, azt aligha érdekli Petőfi.

Mert Szalattnai jó stilszta, könyve olvas-mányos, — meg is kapja a feddést, a szoká-sost, színes elbeszélő erejének „káros ered-ményeire” nézve. Tagadom, mindig tagadni fogom, hogy a könnyen író azonos a könnyű íróval, így a Petőfi-irodalomban csak az volna súlyos, ami nehézkes. A szerző könnyen ír, látható élvezettel, közben buzgón jegye-zetel, — filológiai készségéhez szó sem írhet, Igaz, hogy sokszor és bátran valószínűsít, de — megfigyelhetjük — csak azt, ami való-